

ԿԵԱՆՔՆ ԱՅՍՊԷՍ Է ...

Քանի՜ տարիներ փնտռեցի դարուն,
Քանի՜ երազներ հիւսեցի ունայն.
Ուրախ էի միշտ բացուող արեւուն,
Ըստուերի նրման տրտում իրիկուն:

Ճակատադիր մ'ինձ լուռ կը հետեւէր
Փնտռելու սրտիս տեղի հանդստեան.
Աշխարհն ինձ բացաւ խաչուած ճամբաներ,
Ճամբաներ փրչոտ եւ կորչատական:

Այս սիրտն անյադուրդ ինչո՞ւ ինձ տըլին.
Ինչո՞ւ արբուցին սիրոյ բաժակէն.
Թէ արցունք բերեն աղի ծովերէն,

Ձեն կրնար մարել տենչերն իմ սրտին:
Եւ օր մ'արդէն խոնջ, փարած սեւ հողին,
Միշտ պիտի նայիմ կարօտով ետին:

Վեներիկ, 22 նոյեմբ. 1959

Ա Ն Ջ Ր Ե Ի Ը . . .

Կ'իջնէ անձրեւն հանդարտօրէն երգիս վրայ.
Ջինջ են չիթերը մարդրիտի պէս փոքրիկ.
Ամէնուն մէջ երկինքն ամբողջ կը ցոլայ,
Ամէնուն մէջ նոր կեանք մը կայ գեղեցիկ:

Բայց սրտիս մէջ ուրիշ անձրեւ կը տեղայ,
Ամէն մէկ լար հեծք մ'ունի հին օրերէն.
Ո՞վ է որ իմ հողիկս ցաւը կ'ողբայ,
Անձրեւին հետ, անձրեւին պէս հեղօրէն:

Սակայն ինչո՞ւ կ'ողբայ զանդակ մ'ալ հեռուն.
Պէ՞տք է արդեօք եւ աղօթեմ եւ յուսամ.
Ի՞նչ անոյշ է լալ միայնակ այս ժամուն,

Եւ խոնարհիլ անձանթին համակամ:
Կ'իջնէ անձրեւն հանդարտօրէն երգիս վրայ,
Բայց սրտիս մէջ ուրիշ անձրեւ կը տեղայ ...

1 Դեկտեմբեր, 1959

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

• Գ Ր Ա Ն Օ Ս Ա Կ Ա Ն •

ԱԼՊԵԱՆ ՌԱԶՄԻԿՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ: Գրեց
Արամայիս Սրապեան: (Յուշագրու-
թիւններ եւ պատմութիւններ). տպ.
Փարիզ, 1959, էջ 243:

Բանաստեղծ Արամայիսի զրական հունձ-
քին չորրորդ հատորն է ասիկա, արձակ,
որ լոյս կը տեսնէ մեկենասութեամբ իր
սիրելի եղբոր՝ Ստեփանին: Քաջ հարա-
զատներ, վերապրած հրաշքով մեր ցեղին
զլխուն եկած սուրբ, հուրի եւ մահուան
արհաւիրքներէն, հայու կամքով եւ տա-
ղանդով ստեղծած են անոնք իրենց համար
պատուաւոր եւ նախանձելի դիրք մը Մի-
լանի մէջ... մին արուեստի մէջ՝ զոր արդէն
գեղարուեստի է վերածած. միւսը՝ գեղե-
ցիկ դպրութեանց սիրահար ու մշակ՝ հան-
գերձ բժշկական ասպարէզով. մէկը՝ նա-
խախնամութեան ու իր ճիշդ արդիւնք-
ներով բարիք սփռող, միւսը՝ զաղափար
ու ազգասիրութիւն՝ հայ գրի նուիրական
բեմէն:

Միացեալ ուժերով լոյս տեսած այս եր-
կը յաւելուած մը պէտք է համարիլ յու-
շերու եւ զաղափարներու՝ որոնք կարծես
գուրս մնացած են Արամայիսի « Զէնքի
տակ » հատորէն: Բայց տարիներու ըն-
թացքին հասունցած ու կերպաւորուած
հեղինակին հոգւոյն մէջ, կը դառնան իր
զուրգուրանքին առարկայ եւ ատոր հա-
մար արժանի հրատարակութեան: Այս
հատորին մէջ՝ որ պատասխան մը վրայ ե-
րեցող շարժանկարի երեւոյթն ունի եր-
կրէ երկիր, քաղաք, կեանքի եւ
մահուան հակադիր դրուագներով, հեղի-
նակը մեղի կը ցուցադրէ պերճ ու գունա-
գեղ լեզուով՝ լուսեղէն եւ ստուերոտ դէմ-
քեր, զաղափարի եւ սնանկութեան տի-
պարներ, բարոյական եւ ազգասիրական
խորաքանդակ մտածութիւններ ու պատ-
կերներ պատմական — ուղեգրական — պա-
տերաբական յուշերու զգեստաւորումին
մէջ: Եւ ընթերցողը գործին վերլուծումով
պիտի չգիտարի գուրս հանել հոգեկան —
զաղափարական դիմադրի՝ հեղինակին,
որուն էջերը կեանքի եւ մահուան զուարթ
ու մահաշունչ գալարումներով կը մատ-
նանչեն խորհողը՝ բնութեան ու արուես-
տի թափանցողութեամբ, տենչերով ու
զաղափարներով տարուած, բարոյական

մարդը բոլոր երիտասարդական թեթեւու-
թիւններէն վեր, սիրողը ճշմարտութեան,
նուիրուողը իր պարտականութեան, կա-
րեկից սիրտը՝ թշուառութեան հանդէպ,
բայց ամէնէն աւելի խորին երկրպագուն
երկու սրբութեանց. Կրօնքին եւ Հայրենի-
քին. եւ այդ երկու սէրերու տիրապետու-
թեան մէջ կը յայտնուի Միլիթարեան ա-
շակերտը, Պէշիկթաշեանի կրտսեր ընկե-
րը, Սանը Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժա-
րանի, ինչպէս կ'արձանագրէ (էջ 98):

Գիրքը կը բացուի վերջին դրուագովը
խտալական յարձակումին՝ մահամերձ
Յրանսայի վրայ: Արամայիս ապրած է
զարհուրանքը պատերազմին ու արձանա-
դրած ուժեղ տողերով. « Ամէն ինչ փո-
շիացեր էր փոշիի պէս... ամէն ինչ մահ էր.
կեանքն իսկ հիմա, մահուան սեղանէն կը
ճաշակէր կտոր մը սեւ հացը » (11):

Ու յանկարծ Յրանսան ծունկի եկած:
Զինադադար, հաշտութիւն:

Բ. զլուխը « Նամակ ընկերոջս » գրի
ստած է « վերապրելու համար, կ'ըսէ,
մեր զինուորական կեանքի յիշատակները,
որոնք սկսելով Թորինոյէն, նախ կը վեր-
ջանան Մարկերիտ Քալէ, Փրանսական
ճակատին վրայ, ապա կը վերսկսին » ու
կ'անցնին քաղաքէ քաղաք մինչեւ Փոսսա-
նոյ...:

Եւ ահա Արամայիս «Ալպեան եօթներորդ
դունդը» ռազմիկներուն մէջ բժշկ-սպայ՝
կը շարժի « Դէպի Պալքանեան դժոխք »,
Ալպանիա, Մոնթենեկրոյ, Խրուաթիա եւ
հուսկ Յունաստան:

Նամակէն վերջ ունինք զլուսներ «Դէ-
պի Թիրանա», յետոյ «Պոտոյո մը», «Մոն-
թենեկրոյ», «Խրուաթստանի հողին վրայ»
եւ այլն:

Ու տառապանքի եւ արիւնի տեսարան-
ներ որ իրարու կը յաջորդեն: Նկարագրի-
ներ քաղաքներուն եւ բնակիչներուն: Զին-
ուորի կեանք՝ որու երկայն եւ տաժանա-
կիր ուղեւորութեան, լեռ ու ձոր թափա-
ռումներու, կեանքի եւ մահուան մաքա-
ռումներուն միջեւ հանդստեան եւ զուար-
ճութեան ժամերը կամ օրերը կան:

Արամայիս եղբայրացած խտալական
զինուորին հետ, կը խառնէ անոնց իր
անձն ալ, մերթ դմայելով այդ ազնիւ
ցեղի զուակներուն վրայ, անոնց զոհա-
բերութեան՝ հրատապելով հայրենիքի
հրամաններուն, մերթ զատապարտելով
իրենց ընկճողի գիրքը բոլոր մը ժողո-

վերադարձնելու վրայ, անհաշտ մարդկային թող թէ ասպետական հողերն: Բայց պատերազմը պատերազմ է, եւ անոր հետեւանքները այնքան ծանր՝ որքան ծանր է մարդը դադանութեան փոխել:

Կանգ առնել բոլոր գեղեցիկ էջերուն զոր գիտէ Արամայիս իր բանաստեղծի վրձինով՝ գունազեղել եւ ողբերել, կարելի է:

Ընթերցողին առջեւ կը ներկայանայ Արամայիս իր խեղճ ժողովուրդով, տրիստահ Զոհի յիշատակով՝ որ ոչ մէկ նպատակ բերած է այդ «դաշտերէն մինչեւ լեռները, լեռներէն մինչեւ ձորերը տարտըղնուած՝ անթոթութեան եւ խեղճութեան ճիրաններուն մէջ տուայտող Արամայիսի վրայ» (48):

Հոն է Մոնթենեկրոն իր վայրենի բնութեան պէս աղաղակաւ եւ բարոյ:

Ու Արամայիս, ինք ալ ճնշուած ու նահատակ ցեղի զաւակ, ասպետական հողերով կը դրուած իտալացիին դէմ անոնց խորիմ կեցուածքը, որոնք յանուն հայրենիքի աղաղակեան պիտի գործածեն «լոյսին դէնքը եւ մութին դաւը»: որոնք քաջութիւնն ունին թշնամիի երեսին պոռալու: «Դուք իտալացիներդ ե՞րբ ունեցած չունեցածնիդ առած պիտի ելլէք երթաք... Աստուած պատառ մը հող տուած է մեզի պէս պատառ մը աղբին: Ի՞նչ է ձեր այս ծակաչքութիւնը... դո՛ւք մեր հողէն»:

Ու այդ ցեղին ողին է որ միշտ կը սպառնայ «իր դաւաններուն դայրոյթով եւ լեռներուն պատուարներով»:

Նոյն կարեկցութիւնը Յունաստանի մասին՝ բողոքելով բիրտ ոյժին դէմ. «Ի՞նչ հարկ կար մարդկութեան փեսմութիւն եւ արժէք տուող Ելլադան գետին դարձել, նուաստացնել դայն իր աղբային արժանապատուութեան մէջ, արիւնոտել անոր հողին ու սիրտը» (88):

Ու դատապարտելով թէ «Զօրաւոր միշտ լիբր մըն է ու լիբր պիտի մնայ տրեւորի գլխուն... պիտի քամէ անոր արիւնը, պիտի կործանէ անոր տունը... դու թէն եւ քրիստոնէութենէն ան հեռացած է ընդմիջ» ահա իր կարեկցի սիրտը թրչուտին: «Ուղեկորդս Յունաստանի մարմարակերտ ծոծրակին դէմ անպատկառ Գերմանիայի դաժնու կռիւն ներքին է դրեր... կը նայիմ չուրջս ու սիրտս կը ճրմլուի: սա տղեկին նայեցէք... մինակ է, անտէր, անօղնական: — Քո՛ւյս եկուր,

դաւակ, ա՛ն սա կտոր մը հացը... Քո՛ւյս եկուր, հանգչէ սրտիս վրայ» (232):

Ի՞նչքան մարդասիրութիւն դէպի իր զինուորները որոնց քով ծնրադիր՝ կը շտալէ իր խնամքը, խառնելով սէրն ու յուզումը. «Տէ՛ր Աստուած, որչափ կը սիրեմ այս տղաքը» (191):

Ու երբ ստիպուած է ընկճուած ցեղերու հայրենասէր արձակագէտներուն զինդաւահարութեան սարսաղացիկ տեսարանին ներկայ դռնուել, չի կրնար յուզումը բռնել. «Տէ՛ր Աստուած, ի՞նչպէս կարելի է վատառողջ մարդ մը հրացանի բռնել: Ի վերջոյ քրիստոնեա՞յ են թէ ոչ»: Ու երբ զոհերը կ'աղբարեն «Թողէք որ վերջին անգամ մըն ալ տեսնենք մեր մայրերի հողը ոտքի վրայ», Արամայիս ետ կը դարձնէ գլուխը՝ չմտնելու համար իր յուզումը, ցաւով կը խորհրդածէ. «Այսպէս կ'իյնային հայ յիշատիկականները... ինչ հարուածներուն տակ» (194):

Բայց ինչ որ ցայտուն է եւ ամբողջ իր հատորը ողորդած, իր աղբին սէրն է:

Օտարութեան մէջ մեծցած, ճակատագրի եւ բախտի բերումով իտալացիին եղբայրացած, եւ սակայն հայրենակարօտ հողի մըն է: Պիտի դովէ թէ իտալացին շինարար է. ուր ան «ոտք կը դնէ՝ հոն պէտք է ձոխանայ, բարգաւաճի»: Բայց իր հողին ամէնուրեք հայ կը փնտռէ, հայու կարօտով կ'աղբի, մայրենի անոյշ բարբառին հնչումով:

Այն ի՞նչ յուզում է երբ հայու կը հանդիպի օտարութեան մէջ. «Կը զգամ թէ ցեղիս աղջիկներէն են... երկար ամիսներէ ի վեր հայու երես տեսած չունիմ, մէկ խօսքով՝ աղբիս կարօտը կը քաշեմ, ու վտահ եմ թէ աշխարհի վրայ չէ կարելի դառնել մէկ հատիկ հայ քրիստոնեայ որ չզիտնայ թէ ի՞նչ ըսել է աղբի կարօտը քաշել: Թո՛ղ որ տարբեր կարօտ է հայուն կարօտը. ցաւի, զրկանքի եւ աշխարհի ճամբաներուն վրայ թափառող կարօտ մը, բունն ու տոգորուն, որ թերեւս մեղմանայ այն օրը միայն՝ երբ բարեբախտութիւնը պիտի ունենանք ծնրադրել մեր Հայրենեաց հողին վրայ եւ ուտել դայն, հացի ու գեղձի նման ուտել դայն: Հայրենեաց սուրբ հո՛ղը...: — Յեղիս մաքուր, առաքինի եւ աշխատասէր աղջիկները կը գիտեմ: Ամէն երկնքի տակ եւ ամէն հողի վրայ պատիւ բերող իմ ցեղիս աղջիկներէն երկու հատ, այս անգամ Արամայիսի մէջ, ի Քորչա» (82):

Ի տես իր ցեղակիցներուն՝ յուզումի ալիքը կը փոթորկէ իր հողին: Ու նոյն իրիկունը յիշեալ աղջիկներուն տունն է Ա.: Այրի մայրը Ա.ը տեսնելուն «Քո՛ւյս եկուր նայիմ, ետի՛րուս, ընտո՛ր ես. — Մինչ կը պատրաստուիմ անոր ձեռքը համբուրել, մեղմօրէն խոնարհելով առջեւ, ան վեր կը հանէ հասակս, ու կը համբուրէ ճակատս...: Ո՛վ Հայութիւն, ո՛րքան խորունկ է զգացումդ, եւ ո՛րքան սուրբ դարաւոր տառապանքիդ ծոցէն յառնող դաւակներդ իրարու միացնող ցաւը: Ո՛վ Հայութիւն, յաւերժական իմ ցեղս» (90): Տեսնելով Մոնթենեկրոնի մաքառումը իտալացիներուն դէմ «որ կ'այրին ներքին հուրէ մը, կ'ըսէ, ամէնքն ալ ինծի կը յիշեցնեն իմ ցեղիս քաջակորով մարտիկները» ու կը թուէ Անդրանիկէն մինչեւ Սեւորոն ու իր կորիւնները, որոնք մեր աղաւթեան զոհերն եղան. «Օրհնեա՛լ ըլլան իմ յաւերժական ցեղիս այս երկաթէ դաւակները հողին տակ եւ երկնի լոյսերուն մէջ (171):

Ո՛րքան յուզիչ է, օտարութեան մէջ, Արաքսի օրիորդի մը բերնին «Մայր Արաքսին... կ'արտասանենք, կ'ըսէ, զրեթէ միաբերան, խանդավառ, երջանիկ, հաղորդուելով բանաստեղծին հողին հետ, Հայրենեաց հողին հետ, մեր սրտին վրայ սեղմելով ինչ որ հայրենաշունչ է եւ հայրենանուէր...

Էլ չըլտանք Արաքսը եւս...

Երբ լուցինք՝ ինձ այսպէս թուեցաւ որ սենեակն ամբողջ վերածուած էր ուխտատեղիի մը, ուր մէկ վայրկեանէն միւսը կրնային յայտնուել մեր սուրբերն ու հերոսները, բոլոր անոնք որ ի սէր հայրենեաց՝ կոռեցան ու մեռան...» (63):

Մարդասիրութեան ու աղաւթութեան էջերէն անդին ջերմ հաւատացող Արամայիսն է որ իր հողին կը պարզէ Կրօնքի սրբութեան ու Աստուծոյ պաշտօնէին առջեւ: Գրախօսականի մը սահմանները դժբախտաբար թոյլ չեն տար երկար մէջբերումներ ընել թանկագին էջերէն որ շատ բան կ'ըսեն, խոր, երկիւղած, օծուն հաւատքի:

«Երիտասարդ քահանան, կ'ըսէ նա, որ ամէն վայրկեան եւ ամէն առիթով բարի խօսք մ'ունի զինուորին ըլլայ թէ սպային, կը մերձենայ դէպի խորանը... Աստուծոյ առջեւ ամէն ոք կը վերադառնայ իր մանկութեան, անմեղութեան... Քա-

հանան... ձեռքի շարժումով մը կը խաչակնքէ բոլորս, կարծէք հողիէս կ'անհետանայ ատելութիւնը, ու կը մնայ միայն սէրը, այն սէրը որ կը շարժէ լեռները, որ գերիվեր է մահէն: Ա՛հ, Աստուած իմ, ներէ՛ր բոլորիս...: Կը նայիմ քահանային որ հիմա բաղուկները բարձրացուցած դէպի երկինք՝ հաղորդութեան մէջ է իր Աստուծուն հետ: Բնազդաբար 13-500 մարտիկներու երեսներն ալ կը բարձրանան դէպի երկինք, ուր իրենց անմեղութեան Աստուածը կ'աղբի, իրենց զիւղերուն խոնարհ մատուցներուն Աստուծամայրը՝ Յիսուս Մանուկը գրկին: Ոմանք կը մերձենան Ս. Հաղորդութեան...:

Հիմա երիտասարդ քահանան դէմքը դարձուցեր է մեղի, լուսաւորուած, հասակը բռնած ուղիղ: Ո՛րքան զօրաւոր ըլլալու է իր Աստուծոյ, կը մտածեմ: Այս տղան մեր զօրաբանակէն ալ զօրաւոր է... որովհետեւ Աստուած իր հետն է: 13-500 զինուորներուն ոյժը՝ ոյժ չի՛ ներկայացնէր այս միակ տղուն հողեկան եւ բարօրական ոյժին զիմաց, կը խորհրդածեմ...:

Ու Արամայիս մէջ կը բերէ ամփոփոյքը անոր աստուծային պատգամին. «Հայրենիքի եւ Կրօնքի համար, այո՛, կոռելի եւ մեռնիլ, բայց չատել ոչ ոք, նոյնիսկ թշնամին»... (110-11):

Արամայիս կը վերջիչէ այդ քահանային սրտաուռ աղօթքը հայրենիքի մարտիկներուն համար. «Տէ՛ր, դուն պահէ մեր զինուորը, Տէ՛ր, Քեզի կ'ապաւինինք, Տէ՛ր դուն պահէ մեր զինուորը» (170):

Արամայիսի վերջին գլուխները «Արիւնը կը հոսէր երկնքէն» ու «Կրակի ճամբաներուն վրայ» մահաբոյր են եւ սեւաթուր: Յուշերու մատենը փակելու հետ է. դժոխային պատերազմը իր ելոյթն ունի նոյնքան զարհուրելի: Արամայիս համադրական եւ պիղի տողերու մէջ՝ որ մարդկային ցատումը կը պոթկան չարին ու խաւարին դէմ, դատի կը վանչէ կարծես դժոխային աշխարհամարտին պատասխանատուները... արդարութիւնն է որ իր անողորմ պատուհասը կ'որոտայ եղեռնաւորներու գլխուն: Իտալիան կրակի մէջ է. Գերմանիան կը վառի՝ ինչպէս Սողոմոն ու Գոմորը. վրէժի ժամն է: Հրասայլերու տակ տրորուած Պելճիքայի եւ ճգմուած Լեհաստանի եւ սեւերու մէջ կորսուած Յունաստանի ձայնը երկինք հասած է. հասած է ժամը Գերմանիոյ ահեղ փլու-

դուժին. ու կ'իյնան մարդասիրտը դադան-
ները մէկիկ մէկիկ... ձափոնն ալ երբեմն
յաղթական՝ հիմա անուր աւերածի մէջ՝
ծունկի է եկած...:

Ու թէեւ «հիմա զէնքերը վար դրուած
են, բայց հողինները լեցուած են ատերու-
թեամբ, ոխով. հիմա կոխ կայ ու դե-
հեն՝ բոլորիս արեան մէջ»...

Ուր է գերագոյն դարձանը մարդկային
այս տիեզերական ցաւին ու թշուառու-
թեան: Արամայիս ինք իր հարցին կը պա-
տախանէ որպէս հաւատացեալ. «Որո՞ւ
դիմել եմք ոչ Քեղի, Տէր երկնի եւ եր-
կրի» (241):

Կը փակենք դիրքը՝ խնդակից հեղինա-
կին, որ դարուս նիւթապաշտ ու ցնորք-
ներով տարուած հոգեբանութեան մէջ մեր
սերունդներուն կը զգացնէ սէր ճամբարու-
թեան, սէր եւ կարեկցութիւն հանդէպ
մարդուն, անկեղծ եւ խորին պաշտամունք
Հայրենիքին եւ Կրօնքին, ցայտուն օրի-
նակներով շնչաւով պատուի եւ պարտա-
կանութեան նուիրականութիւնը:

Հ. Ե. Փ.

ԴՐՕՇԱԿ, Հ. Յ. Դաշնակցութեան օրգան:
Ա. հատոր, 1890-1897: Բ. հատոր 1898
- 1901: Քառածալ, լաթակազմ: Տպ.
«Յուսաբեր», Գահիրէ:

Յեղափոխական հաղուադիւտ պարբե-
րականին այս վերհրատարակութիւնը
անտարակոյս խիստ կարեւոր է մեր 90ա-
կան թուականներու պատմութեան հա-
մար: Գործը կարեւոր է նաեւ Հ. Յ. Դաշ-
նակցութեան պատմութեան գոնէ ոչ
զաղտնի մասին համար:

Այս հրատարակութեան մէջ բաւական
խոշոր նիւթ կայ թրքահայ կեդրոններու
մասին: Սրտամալիկ նկարազրութիւններ
ջարդերու, աւաղակութեանց, հայոց վը-
րայ եղած յարձակումներու, եւն. եւն...:

Գնահատելի է որ Հ. Յ. Դաշնակցու-
թիւնը այսպէս հայ պրպտողներուն տրա-
մադրութեան տակ կը դնէ 60-70 տարի
ատաշտան անմատչելի տեղեկութիւններ,
եւ կը հեշտացնէ կազմութիւնը այդ շրջա-
նի թրքահայ եւ Ռուսահայ ազգային կեան-
քի դանազան մարդերուն:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ՕՐ. ՍԵՂԱ ԲԱԼՈՒԼԵԱՆԻ

ԵՐԳԱՀԱՆԳԵՍԸ

Հոկտ. 25ին, անակնկալ հաճոյքն ունե-
ցանք վաշէլելու հայադարձ նոր երգչուհի
մը զայլալը, Մուրատ - Ռաֆայէլեան
վարժարանի Թիւրքիոյն դասիճին մէջ:
Ներկայ էին Միսիթ. Ուխտին Ընդհ. Ար-
բահայրը, Վ.Վ. Հայրեր, աղագիւններ,
խաղացի երաժշտասէրներ եւ վարժարա-
նին աշակերտները:

Ընկերակցութեամբ Floriano Enzo Ba-
lestra դաշնակահարին, Օր. Սեղա ներ-
կայացուց ընտիր ու կոկիկ յայտագիր մը:
Կոմիտաս (Չինար եւ), Մ. Մազմանեան
(Աղջկայ երգ), Դ. Ղազարեան (Ուտին),
Հ. Պէրպէրեան (Չմրուխտ սարից), Ար-
մէն Տիգրանեան (Սեւ աչեր), Արտ. Սա-
լատրեան (Մեր նուէրը) կազմեցին յայ-
տադրին առաջին մասը. ապա Գ. Ալէմ-
շահ (Նաղեր), Բ. Կանաչեան (Արլարդին
երազը, Պճինկոյ), Թուրքիանեան (Երե-
ւանի դիւերները), Մերանդիւրեան (Բրի-
դադիր աղջիկ), Այվազեան (Հայաստան):
Բաւական կատարեալ յայտագիր, ուր կը
կարծենք թէ իբր մուտքի արդ. Կոմիտա-
սեան աւելի քնքուշ եւ յատկանշական կը-
տորներ կարելի էր դասել: Յաջորդութեամբ
երգեց նաեւ Cilea-էն եւ Verdi-էն զրաւիչ
կտորներ:

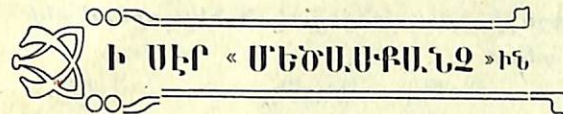
Բոլորն ծափեր եւ անկեղծ շնորհաւորա-
կաններ եկան վարձատրել առաջին քայ-
լերը Օր. Սեղայի, որ նման երգահանդէս-
ներ պիտի տայ իտալական դանազան քա-
ղաքներու բեմերէն:

Պէյրութէն անցեալ տարի Միլան եկած,
այժմ փոխադրուած է Վենետիկի երաժշ-
տանոցը. այս տարի առիթը պիտի ունե-
նայ երգելու նաեւ քաղաքիս Fenice թա-
տրոնի բեմէն, իր դաշնադիր (mezzo so-
prano) ձայնով:

Կը մաղթենք ի սրտէ ամէն յաջողու-
թիւն: Այն վատահոլութիւնն ունինք թէ իս-
կապէս փայլուն ասպարէզի մը կրողուած
է Օր. Սեղա, ուսումի եւ հրահանգումի
տարիներէն վերջ:

Մեր իղձն է որ ան դառնայ հայ բեմի
արժէքաւոր ու փնտռուած երգչուհի:

ԽՄԲ.

Ի ՍԵՐ «ՄԵԾԱՍՔԱՆՁ»-ԻՆ

16

ԱՌԸՆՁՈՒԹԻՒՆ

Այս բառը շատեր կը գրեն առանց Բ-ի,
այսպէս, առնչութիւն, որ անշուշտ կրնայ
կարգացուիլ առնչութիւն: Կը նշանակէ
յարաբերութիւն, վերաբերութիւն, կապ,
աղերս:

Այս բառին գրութեան ուղիղ ձեւն է
առնչութիւն, Բ-ով. ահա՛ պատճառները:

Ի տառով սկսող միավանկ բառերը,
բարդութեան պարագային, կամ ի գիրը
կը պահեն, կամ ալ Բ-ի կը փոխեն. տանք
օրինակներ.

Իղձ - Բղձալի - անբղձալի

Ինչ - անինչ - անընչութիւն

Այս ձեւով, Հայկազեան եւ Մալխասեան
բառարանները կու տան, նախնայ օրով
գործածուած բառերու շարք մը, բոլորն
ալ Բ-ով գրուած:

անընչասէր, անընչասիրաբար, անըն-
չութիւն, անընչեղութիւն, անընչասիրու-
թիւն, անընչասիրաբար եւն...:

Այս յառաջարկէն կրնանք եղրակացը-
նել թէ ինչպէս պէտք ենք վարուիլ առնչ-
ութիւն բառին հետ: Աս ալ բարդ բառ
մըն է, առ եւ ինչ բառերէն ձեւացած. ա-
ւելի ճիշտ՝ առ ամանցէն եւ ինչ գոյակա-
նէն կազմուած՝ ամանցեալ բառ մըն է:
Կը նշանակէ դէպի բան մը, առ-իւնչ առիւնչ
(յունարէն՝ προς τι): Արիստոտէլն է որ
առաջին անգամ այսպէս կը բացատրէ
յարաբերութեան զաղափարը. իսկ մեր
մէջ, Զ. Գարէն ասղին, յունարան զպրոցի
շրջանին է որ մուտք կը գործէ այս բառը,
որ ըստ ամանցման կամ բարդութեան
օրէնքին, (Ի - Բ) պէտք է գրուի առնչու-
թիւն:

Հայկազեանը (Մալխասեանն ալ նոյնին
կը հետեւի) կու տայ նաեւ ի անփոփոխ

պահուած օրինակներ. առիւնչ - առիւնչու-
նակ, առիւնչունակաբար, առիւնչունակու-
թիւն (relation, relative, relativement).
բառեր զորս գործածած են Դաւիթ Ան-
յաղթ, Մազիսարոս, Երզնկացի եւ ա-
նոնցմէ առաջ՝ Արիստոտէլի եւ Փիլոնի
գործերուն, ինչպէս նաեւ Դիոնիսիոս
Թրակացիի Քերականութեան թարգմա-
նիչները: Սակայն Հայկազեանը, օրի-
նակներու եւ բացատրութեանց ընթացքին,
քանի մը անգամ կը գրէ առնչութիւն,
առնչունակ, առանց Բ-ի:

Ինչպէս ինչ բառին սկիզբի ի տառը կը
մնայ բարդութեան ընթացքին (անիւնչ,
առիւնչունակ), կը համարինք որ նոյն
պատճառով է որ հինգ եւ հիմն բառերուն
ի տառն ալ կը մնայ անփոփոխ (որոնց
մասին խօսեցանք անցեալ անգամ), նը-
կատելով որ Ի տառը տկար բաղաձայն
մըն է:

Մալխասեան բառարանը կը գրէ պաշ-
տոնապէս առանց Բ-ի. առնչութիւն,
առնչաբար, առնչակից, առնչական: Թէ-
պէտ կու տայ նաեւ առնչուի ձեւը, Բ-ով
(հաւանօրէն սխալ գրուած է այս բառը.
պէտք է ըլլայ առնչունի):

Ձախջախեան բառարանը կը գրէ միշտ
առանց Բ-ի. առնչակից (correlativo):

Առձեռն բառարանը նախընտրութիւն
կու տայ առանց Բ-ի կազմութեան. թէ-
պէտ կ'ընդունի նաեւ առնչունի ձեւ մը,
Բ-ով. (այս բառն է որ Մալխասեան ա-
ռնչուի կարգացեւ է):

Նորայրի եւ Լուսինեանի բառարանները
կը գրեն միշտ Բ-ով:

Եւ որպէսզի Պր. Կարալ տեսնէ որ իս-
կապէս անկողմնակալ ենք, կրնանք յաւե-
լուլ թէ Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեան եւս կը
գրէ առանց Բ-ի: Միտք Մեծարեանց ու
Երուանդ Օտեան ալ առանց Բ-ի կը գրէին:

Հայկազեանն անգամ վարանտ կ'երեւի
Բ-ի գործածութեան մէջ. այսպէս, կը գրէ
յարնչիւմ, առանց Բ-ի, եւ յետոյ օրինակ-
ներուն մէջ կը թուէ Ոսկերեւանէն նախա-
դատութիւն մը, ուր սակայն գրուած է
յարնչի, Բ-ով: